Het Twentse landschap.

Juister zou het zijn, te schrijven : de landschappen van Twente. Immers, Twente is landschappelijk geen eenheid, doch bezit een aantal landschapsvormen, die elk voor zich een kenmerkend karakter dragen.

Het zal bij niemand moeilijkheden opleveren, de Noordelijke, Oostelijke en Zuidelijke grens van Twente te bepalen. Velen zullen echter niet weten, hoe de Westgrens van dit oude kwartier loopt. In 't kort zij dit gezegd : zij bgint in 't Noorden aan de Duitse grens tussen Bruinehaar en Sibculo, loopt eerst in Zuidwestelijke richting door de Almelosche venen op de Regge aan, die zij bereikt bij Nijverdal, dat precies in Salland ligt. Vandaar gaat zij Zuidwaarts, door het Rijssense veen, dan dwars over de heuvelrug tussen Markelo en Holten heen, naar de broekgronden en vlieren van de Schipbeek en de Bolksbeek. Deze grens is voor het grootste deel natuurlijk, in tegenstelling tot de drie andere, met uitzondering van een deel der Oostgrens, waar het Aamsveen ligt, dat daar de oude scheiding met het Munsterland vormt.

De landschappen nu van dit aldus bepaalde gebied zijn de volgende :

I. **Het grensland in het Oosten.** Dit is een brede vlakte met gering relief, meest bestaand uit laagterraszanden, zich uitstrekkend van Buurse tot Breklenkamp. Het was oorspronkelijk een heideland met kommen, waarin veenvorming plaats had. Markegrond was het, en daardoor hebben de markegenoten in de loop van vele eeuwen die veentjes tot de laatste kluit turf geëxploiteerd. Plassen bleven er over, doch vele ervan zijn door de voortschrijdende ontginning tot weideland verdwenen. Nog ligt er een restant van het Aamsveen op de grens ten Zuiden van Glanerbrug; mooie vennen in het veld ten Oosten en Zuidoosten van Denekamp; de mooiste — de Bergvennen — wat Noordelijker, in Lattrop en Breklenkamp. Met andere staan deze op het Nationale Plan; ontginning zal worden tegengegaan. Het landschap is hier van een grote rust en de blanke plassen met brede zomen van plantengroei (o.a. Andromeda en Lobelia) te midden van de bultige heide met vliegdennen zijn oorden van een rijk vogelleven. De gewone vogels van weide en water komen hier alle voor; bovendien zijn de ruigpootbuizerd en de vischarend boven de vennen gesignaleerd.

II. **De vallei van de Dinkel.** Tussen de grensheide en de Oostelijke heuvels van Twente stroomt de Dinkel. De uitlopers van het heuvelland naderen het riviertje tot op korte afstand. Benoorden Gronau bereikt het Twente, stroomt dan in een zeer bochtige loop Noordwaarts, en verlaat ons land bezuiden Lage. Het dal van de Dinkel, uitgeschuurd in laagterraszanden, is op sommige plaatsen nauw, met duidelijke steile randen, waartegen bij hoge vloe-

den de golven van de dan woeste rivier klotsen; ginds zeer breed, onmerkbaar overgaand in de oeverlanden. Hier en daar liggen voorhistorische, verlaten rivierbeddingen, kenbaar aan gordels van weiden en hooimaten tussen de essen en kampen. De belangrijkste dorpen, Losser en Denekamp, zijn zo gebouwd, dat zij buiten bereik van hoog water liggen. De Dinkel en haar zijbeken hebben het landschap gemodelleerd en eiland-essen gevormd. Het is hier een land van verspreide hoeven, van voormalige havezaten in de buurt van Denekamp, van grote en rijke loofbossen op de beekafzettingen. In de Lutte, waar de Dinkel de stuifheuvels van de grensheide aansnijdt, ligt het onvolprezen Lutterzand met zijn steile oevers, bekroond door dennen, heide en jeneverbessen. Schoon is ook het gebied van Breklenkamp met hoog oprijzende essen, grote hoeven en eeuwenoude eiken — te danken aan groot grondbezit, dat de reuzen spaarde. Voordat de Dinkel Twente verlaat, doorstroomt zij het lage land van de Ottershagen, een weids landschap met half wilde weiden en wilgenbosjes.

III. **De Oostelijke stuwwal.** Dit is een Noord-Zuid lopende, brede en zeer geaccidenteerde rug. Zijn eerste verheffingen beginnen ten Zuiden van Enschedé, dat evenals Lonneker en Oldenzaal op de Westelijke hellingen ligt. Dan volgt het heuvelland van Lonneker en Losser, de Lutte, Berghuizen en Beuningen. Daarna komt er plotseling een gaping, een laagte van meer dan twee uur gaans breed met de wijde vlakten van Volte, Tilligte en Agelo, tot waar de es van Agelo opglooit naar de hoogten van Kuiperberg en Hezeberg, waarover de straat van Ootmarsum naar Almelo loopt. Van verre is het karakteristieke silhouet van de Hezeberg met zijn rand van hoge beuken te zien. Nu volgen de heuvels van Nutter en Oud-Ootmarsum, van Vasse en Hezinge, die zich voortzetten over de grens van de Nedergraafschap Bentheim, waar Ulsen, Wilsum en Itterbech in prachtige dalen liggen. Het Bentheimse heuvelland zendt een tweetal lage en langgestrekte ruggen de venen van Twente binnen : de heidehoogten van Bruinehaar en Sibculo. Het Zuidelijke gedeelte, welks schoonheid in de Lutte culmineert, is nagenoeg geheel cultuurlandschap met rijke akkers en dichte loofbossen; het Noordelijke, met veel bossen van grove dennen, telt nog grote brokken heide. Daarin ontspringen de vele beekjes, die stromen door romantische dalen met steile randen, en tal van watermolentjes in beweging brachten en nog brengen. Schoon is Ootmarsum gelegen op de helling van de Kuiperberg; wijd zijn de golvende essen van Agelo en Reutum, van Vasse en Mander : korenschuren van Twente, bebouwd door de boeren, die onder dicht geboomte aan hun randen wonen.

Door de laagte tussen de heuvels van Beuningen en Ootmarsum is het Almelosche kanaal gegraven. Zijn dijken en oevers zijn ondanks hun rechte lijnen van een grote bekoorlijkheid en afwisseling. Scheepvaart was reeds vóór den oorlog tot een minimum ge-

reduceerd, en behoort nu nagenoeg geheel tot het verleden. Daardoor ook is de plantengroei der oevers en dijkhellingen overdadig rijk. Binnen het bereik van het Dinkelwater pronken bij duizenden de karmijnrose steenanjertjes; in het Agelerbroek stralen de goudgele schermen van de Cypresbladige wolfsmelk langs de dijk. Het Ageler- en het Volterbroek, halfwilde gebieden van grote variatie, worden door het kanaal doorsneden en daar ligt ook de door sagen omzweefde Hunenborg.

IV. **De vlakte van midden-Twente.** Deze behoort geheel tot het stroomgebied van de Regge. Haar zijbeken komen meest van de Westrand der Oostelijke heuvels en stuwen haar water naar het lage gebied met uitgestrekte broekgronden tussen Goor en Rijssen, waar ze in de Regge vallen. Zoals men weet, is het gehele stroomgebied van dit riviertje in een waterschap gebracht; gevolg : normalisering der beken, waardoor vele haar oorspronkelijke aard hebben verloren. Aan de bovenlopen heeft men echter gelukkig in de meeste gevallen nog niet geraakt. Doch jammer genoeg is de grote industrie de oorzaak van onbeschrijfelijke vervuiling van enige stroompjes. Dit is een landschap, langzaam afhellend naar het Westen, zonder grote verheffingen, enige hoge essen als die van Usselo, Delden, Albergen en andere uitgezonderd; schildvormige hoogten, waarop in de zomer het koren golft en de aardappels groenen. Het is een gebied met veel afwisseling : essen en kampen, weiden met houtwallen, loof- en naaldbossen en ook nog heidevelden. Die van het Buurserzand, een natuurmonument, tussen Rutbeek en Buurserbeek gelegen, vallen wel het meest in het oog. Evenals in Oost-Twente liggen ook hier buiten de steden en dorpen, de boerderijen verspreid, veelal langs de randen der essen. Bijna alle nederzettingen van enige betekenis liggen aan beken. De adel bouwde er ook zijn huizen aan, en zijn watermolens. Twickel bij Delden, het Weldam bij Goor, het Nijenhuis bij Diepenheim en het huis Almelo zijn wel de meest vorstelijke huizingen, waarbij fraaie bossen, lanen, parken en tuinen behoren. En Goor was oudtijds geheel omringd door een krans van havezaten, waarvan er vele nog in wezen zijn.

Door dit land, van Diepenheim tot Enschedé, van Wiene tot Almelo, trekt het brede Twentekanaal zijn strakke lijnen, verlevendigd door goed geproportioneerde bruggen en sluiswerken, die door de terugtrekkende Duitsers helaas zwaar gehavend zijn. Met trappen bereiken de schepen van de IJsel de haven van Enschedé; alleen de grote sluis bij de Waarbeek brengt ze negen meter omhoog naar het bovenste pand. Aan het kanaal bij Hengelo liggen de raffinaderijen van de Zoutindustrie, evenals bij Boekelo, vanwaar de victorie begon.

Langs de Regge zelf, en langs de Almelose Aa, liggen de lage, bijna horizontale groengronden en broeken op beekafzetting.

V. **Het gebied van de Buurserbeek.** Zoo zijn wij de Buurserbeek genaderd, de oude bovenloop van de Regge, die door de stad Deventer in de late Middeleeuwen ten behoeve van haar handel op Westfalen door middel van de gedeeltelijk gegraven Schipbeek met de IJsel in verbinding werd gebracht. Ondanks hevige protesten der minnaars van de ongerepte natuur is niet lang geleden ook de Buurserbeek vergraven en van haar hinderlijke bochten ontdaan. Hoewel dit op betrekkelijk voorzichtige wijze is geschied, is de oude schoonheid verdwenen en nooit zal ze terugkomen. Toch is de beek nog stellig de moeite waard, vooral in haar bovenste gedeelte. Vlak voordat zij Twente binnenkomt, snijdt zij bij de Haarmolen de „Wellenkalk" uit het Krijt aan; dan breekt zij ten Oosten van Buurse door lage heuvels heen. Bij Haaksbergen drijft haar water de Oostendorper watermolen en iets verder benedenwaarts stroomt zij door en langs de groote bossen van het Lankheet en het Assinkbos.

VI. **De Westelijke stuwwal.** De heuvels aan de Westzijde van het Reggedal zijn van een geheel ander karakter dan die van Oost-Twente. De geologische bouw is hiervan de oorzaak. In 't Oosten een stuwwal met kernen van Eoceen, Oligoceen en andere tertiaire formaties, bestrooid met praeglaciaal en grondmorene; in 't Westen ook een stuwwal, doch met praeglaciale kern, machtig geplooid door de druk van het landijs, zoals fraai te zien is in de spoorweginsnijdingen bij Nijverdal en Wierden. Op vele plaatsen bevat de bodem flinke afzettingen van keileem en ander leem, dat in tichelwerken wordt omgezet in stenen en dakpannen. Het Zuidelijke gedeelte van deze „Sallandse heuvels", dat tot Twente behoort, is opgelost in een aantal zelfstandige ruggen, wier hoogte de veertig meter gewoonlijk niet te boven gaat. Het zijn de heuvels van Markelo, van Herike, van Rijssen en de es van Enter. Mooi is de rug van den Vriezenberg tot bij Rijssen, waarop o.a. de grote es van Rijssen ligt en dennebossen de oorzaak waren, dat men de dwaze naam van „Hollands Schwarzwald" bedacht. Tussen deze laatsgenoemde rug en de heuvels van Holten schuift zich de vlakte van het Rijssense veen in.

Ook deze streek is met landschappelijk schoon niet misdeeld. Hoe vredig ligt het dorp Markelo aan den voet van zijn „berg", van welks hellingen de roggevelden afdalen. Hoe weids is het vergezicht van de Rijssense berg. Hoe rustig liggen daar de brede met stro gedekte hoeven van Elsen en Herike aan de rand der lage gronden. Maar het kenmerkende groepje dennen boven op de schedel van de met heide beklede Vriezenberg, een baken in het landschap, is in de oorlog door de Duitsers gehakt.

VII. Van en afzonderlijk karakter is de rug ten Oosten van de Regge, die begint bezuiden Wierden en dóórloopt naar het Noorden tot aan de Linderbeek bij Den Ham. Een brede rug, met schaarse begroeiing en doorgaans schrale grond.

VIII. **De Almelosche venen.** Van de hoogten van laatstgenoemde rug, v.v. het Hoge Hexel, ziet men uit, Oostwaarts en Noordwaarts, over de venen. Friezenveen, het merkwaardige straatdorp, geen veenkolonie in de gewone zin van het woord, met zijn vele vriendelijke, goedgebouwde boerderijen en half-burgerhuizen, loopt dwars door het veen, van West naar Oost. Het kanaal van Almelo naar Koevorden loopt langs zijn Westrand. Bijna al het veen op Twents gebied is vergraven en in weiden en akkers omgezet, waarop hier en daar de veenkoloniale landbouw volgens de Groninger methode wordt uitgeoefend. Aan de Oostzijde van het veen strekten zich tot voor kort de „Weitemanslanden" uit, een honderden hectaren beslaande moerassige wildernis met een rijk vogelleven. Maar deze landen zijn alle in één slag in cultuur gebracht. Alleen de Kooiplas is gespaard gebleven en particulier natuurmonument geworden.

Zo zijn wij dan zeer vluchtig, zeer haastig en zeer onvolledig door Twente gesneld. Het kan niet anders, of dit schetsje moet grote leemten vertonen. De wil, om het beter te doen was echter goed, maar het papier schaars en daarom zal de lezer mij mijn tekortkomingen niet te zwaar aanrekenen.

Denekamp. W. H. DINGELDEIN.

For All of Us

God must be good
He made the wood
For every bird and beast
He gave them shade
A sunny glade
And berries for a feast
So when you go and picnick there
If you are kind, you will take care
(As cleanly children always could)
To leave no litter in the wood
You would not like the birds and rabbits
To criticise your dirty habits

(Propagandaplaat voor kinderen van de Society for the Protection of Wild Flowers)